

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA HURMA

DATE FRUIT IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Işlay Pınar ÖZLÜK*

ÖZ: Klasik Türk edebiyatı eserlerinde işlenen konular ele alındığında, araştırmacılara en fazla malzemeyi sunan alanlardan bir tanesinin sosyal hayat olduğu görülmektedir. Giyim-kuşamdan âdet ve inanışlara kadar uzanan pek çok başlık edebî metinler üzerinden takip edilebilmektedir. Bu başlıklardan birisi de yeme-içme kültürüdür. Her canlının birincil ihtiyacı olan beslenme faaliyeti, insanı hayatta tutmasının yanı sıra toplumların değişmesi ve gelişmesiyle sembolik bir anlam kazanmıştır. Yiyecek ve içeceklerin âdetlerde kendilerine yer bulması, atasözlerinde benzetme ve mecazlarla yer alması edebî metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bir yiyecek veya içecek ile ilgili yapılan araştırma bizi dinî yahut mitolojik bir hikâyeye veya tarihi bir gerçekliğe götürebilir. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde bu tür arka planı olan besin unsurlarının sayıları hiç de az değildir. İncirden zeytine, lohusa şerbetinden helvaya, aşureden nara kadar adını tek tek sayamayacağımız kadar meyve, sebze, yiyecek ve içeceğin kendisine has birer hikâyesi vardır. Hikâyesi olan meyvelerden birisi de "hurma" dır. Hurma; Kur'an'da anılması, evliya menkıbelerinde yer edinmesi, mitolojik olaylara konu olması, gastronomide yemek ve tatlılarda kullanılması yanında sağlık alanında üzerinde çalışmalar yapılması açısından da incelenmeye değer bir yiyecektir. Çalışmada hurmanın Kur'an-ı Kerim'den bilimsel çalışmalara, menkıbelerden yemek kitaplarına uzanan yolculuğu ele alınırken örnek beyitlerle meyvenin edebî metinlerdeki anlam değeri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Divan, Hurma, Sembol, Yemek

ABSTRACT: When the subjects covered in the works of classical Turkish literature are considered, it is seen that social life is one of the areas that provide the greatest material for researchers. Many topics ranging from clothing and dress to customs and beliefs can be followed through literary texts. One of these topics is food and beverage culture. The activity of feeding, which is the primary need of every living thing, has gained a symbolic meaning with the change and development of societies as well as keeping people alive. The fact that food and beverages find a place in customs and are used in proverbs with similes and metaphors is frequently encountered in literary texts. Research on a food or drink may lead us to a religious or mythological story or a historical fact. The number of food elements with such a background in our literary texts is not small at all. From figs to olives, from lohusa sherbet to halva, from ashura to pomegranate, many fruits, vegetables, foods and beverages have a story of their own. One of the fruits with a story is "date fruit". Date fruit; It is a food worth examining in terms of being mentioned in the Qur'an, taking place in the stories of the saints, being the subject of mythological events, being used in meals and desserts in gastronomy, as well as studies in the field of health. In this study, the journey of date fruits from the Qur'an to scientific studies, from

* Dr. Öğr. Üyesi-Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Kırıkkale- ipozluk@hotmail.com (Orcid: [0000-0001-7998-4740](https://orcid.org/0000-0001-7998-4740))

legends to cookbooks will be discussed and the meaning value of the fruit in literary texts will be emphasised with sample couplets.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Divan, Date Fruit, Symbol, Food*

Giriş

Tabiat bütün canlıların temel ihtiyacı olan beslenme konusunda oldukça cömerttir. Sayısız meyve ve sebze insanoğlunun hayatta kalabilmesi için gereken bütün gereksinimini karşılayacak zenginliktedir. Zamanla insanın birincil ihtiyacı olan yiyecek ve içecekler toplum hayatında sembolik anlam da kazanmıştır. Geleneklerimizde, atasözleri ve deyimlerde, mimarîde, dokumada, minyatürde bir bitki yahut meyvenin varlığına rastlamak şaşırtıcı değildir. Hatta bitkilerle bakılan falların olduğu da bilinmektedir (Avcı, 2000). Çoruhlu, İslâm öncesi Türk kültüründe “saçı ya da saçığ” geleneğinin tanımını, belirli bir amaç için bir yiyecek veya içeceğin tanrılara veya ruhlara serpilerek sunulması olarak yapar. Saçı, bir av hayvanı olabileceği gibi bir meyve de olabilir (Çoruhlu, 2006: 4). Tanrılara, hükümdarlara, beylere meyve sunmak bu dönemde ritüel haline gelir. Asya Türk veya Anadolu Türk minyatürlerinde meyve sunma sahnelerine rastlamak mümkündür. Meyve sunmak, minyatürün konusuna, sunulan meyveye ve kişiye göre farklı manalara gelmektedir (Çoruhlu, 2006: 9-10). Meyveler yaşanan hayatta kullanılan elbiselerin, örtülerin, bohçaların, perdelerin desenlerinde de kendilerine yer bulmuşlardır. Hangi motif ve teknikle yapılırsa yapılsın Türk dokuma sanatında meyvelerin büyük yeri vardır. Her biri kültürümüze has birer zenginliktir. Topkapı Saray Müzesi’nde bulunan 17. yüzyıla ait bir bohçada hurma ağacıyla birlikte lale ve karanfillerin resmedildiği görülür. 18. yüzyıla ait bir peşkirde ise üzerinde gümüş renkli hurmaların bulunduğu bir hurma ağacı dikkat çekmektedir (Ölmez, 2006: 35-37). Sanatın bir başka dalı olan şiire bakıldığında “meyve”nin bitki anlamında kullanımının yanında bir konuyla ilgili olarak elde edilmek istenen sonuç manasında kullanıldığı da görülmektedir. Klasik Türk şairi, şiirlerinde meyvelerle sevgilinin fizikî güzellik unsurları arasında teşbih, tenasüp ve mecazlarla ilişki kurar (Gülhan, 2008: 347). Meyve şiirde bazen içki meclislerinde çerez, bazen de meze olarak karşımıza çıkar (Çöpoğlu, 2008: 386-389). Bunun yanı sıra şiirlerde bitkilerin şifa veren özelliklerine de değinilir (Kaya, 2015; Yeniterzi, 1998; Kemikli, 2007). Şiirde karşımıza çıkan meyvelerden bir tanesi de hurmadır. Hurma, Farsça kökenli bir kelimedir. Farsçada hurmâ, hormâ şeklinde kullanılan kelime Türkçeye hurma olarak geçmiştir. Arapçada olgunlaşmış hurmaya *rutâb*, hurma meyvesine *temr*, hurma fidanına *nahle*, hurma ağacına *nahl* adı verilmektedir.

Lisanu’l-‘Arab’da *nahl* bilinen anlamlarının yanında *bir şeyi elemek*, *nahl* kelimesi ise *elenen maddeden geriye kalan* şeklinde tanımlanmaktadır (1993: 651-653). *Nahl* başka kaynaklarda da *seçmek*, *tercih etmek*,

ayıklamak, elemek anlamlarıyla birlikte verilmektedir (Redhouse, 2015: 2075). Kelimenin bu anlamı hurmayla ilgili bir rivayeti de akla getirmektedir. İmam Rabbânî'nin *Mektûbât*'ındaki 162 numaralı Mektup'ta "Peygamberimiz (sav) nahle ağacına, Âdem oğullarının halasıdır dedi. (Halanız olan nahleye saygı gösteriniz! Çünkü bu ağaç, Âdem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır) buyurdu." ifadesi geçmektedir (Işık, 2007:199). Allah Âdem Peygamber'i yaratmak için dünyanın her yerinden aldığı toprağı elemiş; elenen ince, yumuşak topraktan Âdem'i, elekte kalan topraktan ise hurma fidanını yaratmıştır. Aynı hikâyenin bir başka varyantı İbnü'l-Arabî'den nakledilmektedir. Buna göre Allah'ın Hz. Âdem'i yarattığı topraktan arta kalanıyla hurma yaratılmış bu sebeple hurmaya *Âdem soyunun halası* ünvanı verilmiştir (Kocabıyık, 2009: 22; Gezgin, 2017: 97'den). Bu rivayetten yola çıkıldığında kelimenin *elenen, elekte kalan* manası da daha anlamlı hale gelmektedir.

Phonix dactylifera olarak da bilinen hurma oldukça besleyici bir meyvedir. Birçok faydası olduğu bilinir. Gövdesinin kalınlığı 30 cm'ye, ağacın boyu 24 m'ye kadar çıkabilir. Hurma ağacı palmyeler sınıfına dâhil edilmektedir (Bozkurt,1998: 391). Hurma ağacının hem erkeği hem de dişisi vardır. Bu ağaçlar çiçek açtıkları zaman dişi ve erkek çiçek açarlar. Bazen de aynı ağaç üzerinde hem dişi hem de erkek çiçek bulunur. Bahçelerde rüzgârın esme yönüne doğru önce erkek ağaçlar daha sonra da dişi ağaçlar sıralanır. Böylece rüzgâr yardımıyla döllenme oluşarak 2 ay içerisinde ağaçlar meyve verir (İmamoğlu, 2005: 2-3). Hurma ağacının başı kesildiği zaman ağaç kuruyarak ölür. Çekirdeği dikildiğinde fidan oluşur. Erkek ağacın polenleri dişi hurmanın tepesinde döllenir ve yeni bir fidan ortaya çıkar. Fidan uygun yöntemlerde ana ağaçtan ayrılarak toprağa dikilir. Ancak fidan dişi hurma ağacında uzağa dikilirse kurur. Bu sebeple fidanlar ana ağaçtan en fazla 10-12 metre uzağa dikilmektedir. Bu gibi sebeplerle hurma ağacı ve insanın benzer yaradılıştaki oldukları düşünülmektedir (Özer, 2022: 17-18). Kaynaklarda Hz. Muhammed'in bu konuyla ilgili şu hadisi kaydedilmiştir: "İbn Ömer (ra) anlatıyor: "Bir gün Allah Resûlü (sav) (benim de aralarında bulunduğum bir topluluğa), "Bana bir ağaç söyleyin ki o ağaç Müslüman'a benzer, Rabbinin izniyle her zaman meyve verir ve yaprakları da dökülmez." Buyurdu. İçimden, "Bu hurma ağacıdır" demek geldi. Fakat orada Ebû Bekir ve Ömer varken konuşmayı uygun bulmadım. Ancak onlar da konuşmayınca Allah Resûlü, "Bu hurma ağacıdır" buyurdu." (Buhârî, Edeb, 89). Bunun dışında hurma ağacı Hz. Muhammed'in *ilkâh yahut telkîhu'n-nahl* (İmamoğlu, 2005) adıyla anılan hadisinin de konusudur ve bu hadisle alakalı 38 rivayet tespit edilmiştir (İmamoğlu, 2005: 139).

Milli Kütüphane, El Yazması ve Nadir Eserler koleksiyonunda 06 Mil Yz B 807 numarada kayıtlı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifet-nâme* (URL-2)adlı eserinin 22b numaralı varağında bulunan "*Delâil-i istihalat-ı anâsır-ı erba'ayı vü tevellüd-i ma'den u nebât u hayvân u insânı vü bunların beyninde mutavassıt olanı bildirir*" başlıklı bölümde maden, bitki, hayvan ve insandan bahsedilerek en yüksek seviyedeki madenin mercan, en yüksek

seviyedeki bitkinin hurma, en yüksek seviyedeki hayvanın maymun olduğu belirtilir. “...ve ammâ nebâtât ile hayvânât arasında mutavassıt nahl-i hurmadır...” beyanından sonra hurmanın erkeğine yakın olmadıkça meyve vermeyeceği, ağacın başı kesildiğinde kuruyarak yapraksız ve meyvesiz kalarak helâk olacağı ifade edilir.

Hurmanın adı Sümer, Akad, Asur, Mısır metinlerinde geçtiği gibi, Mezopotamya saray ve mabedlerinin duvarlarında, çanak ve çömlek kalıntılarının üzerinde de hurma ağacı kabartmalarına rastlanmaktadır. Hammurabi kanunlarında takas aracı olarak hasat edilmemiş hurma kullanılabilceği belirtilmektedir. İsrail’de Machabee dönemi sikkelerinin üzerinde hurma ağacı kabartmalarının olduğu bilinmektedir. Yahudi bayramları ve merasimlerinde elde hurma ağacının dalını tutmak Yahudi şeriatının emridir (Bozkurt, 1998: 391). *Tevrat*’ta Neşideler Neşidesi 7. Bab’da sevgilinin boyu ve uzuvları hurma ağacına ve hurmaya benzetilmektedir; “...*Bu senin boyun hurma ağacına, memelerin de salkımlara benziyor. Hurma ağacına çıkayım, dallarını tutayım, dedim...*” (Tevrat, 2016: 593). Bir Çin efsanesinde Chih isimli bir rahibin girdiği mağarada iki yaşlı adamın satranç oynadığını görerek onları izlemeye başlaması aradan bir süre geçtikten sonra acıktığını hissederek kendisine verilen hurma çekirdeğini emmesi suretiyle açlık ve susuzluğunu gidermesi oyun bitip mağaradan çıktığında aradan en az yüzyıl geçtiğini görmesi nakledilmektedir. Bu sebeple hurma Çin’de kutsal kabul edilmektedir (Mackenzie, 1996; Gezin, 2017: 98’den).

İslamiyet’te hurma hem *Kur’an*’da hem hadislerde hem de evliya ve peygamber kıssalarında bahsedilmesi sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra mitoloji ve tıp alanında da hurmaya ait hikâye ve reçetelerden bahsedilmektedir. İshak bin Murad’a ait *Ediviye-i Müfred*e isimli eserde, temürhindi yani Hindistan hurmasının sitma hastalığında kusmayı ve susuzluğu giderdiği belirtilmektedir (Aydeniz, 2008: 59). Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî (öl. XV. yy) *Ravdatü’l-itr* isimyle Arapça kaleme aldığı eserinde hurmayla ilgili bazı tariflere yer vermektedir. Şirvânî eserinde hurma koruğu şurubunun ishali kestiğini (s.518), Hint hurması şurubunun baş ağrısına iyi geldiğini (540), hurmalı macunun kuluncu çözdüğünü, idrara çıkmayı kolaylaştırdığını, mide ağrısı ve şişkinliğin ilacı olduğunu belirtmektedir (Sarıkaya-Koç, 2023: 662). Hurma, Ramazan sofralarının baş tacı olduğu gibi mutfaklarda da hem ana yemeklerde hem de tatlılarda kullanılmıştır. *Kur’an*’da Ra’d 13-4¹, Nahl 16 -11² ve 67³, Enam 6-

¹ “Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler; bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış malı ve kazandıkları ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.

² “(Allah) su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

³ “Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki, hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.

99.⁴ ayetlerde hurmanın Allah'ın varlığı konusunda diğer nimetlerle birlikte bir delil olduğundan bahsedilirken; Enam 6-141.⁵ ayette yaratılan türlü türlü nimetlerin arasında hurma sayılarak israf edenleri Allah'ın sevmeyeceğine vurgu yapılmıştır. Yâsîn 36-39.⁶ ayette ayın hilal hali eğri hurma dalına benzetilmektedir. Tebbet 111-1.2.3.4.5.⁷ ayetlerde hurma lifinden yapılan ip, Nahl 16-67.⁸ ayette ise hurmadan yapılan içki konu edilmektedir. Meryem 19-23.⁹ ve 25.¹⁰ ayetlerde Hz. Meryem'in doğumunun başlamasıyla bir hurma ağacının altına sığınması ve burada kendisine ağacı sallayarak hurmaları dökmesi gerektiğinin bildirilmesinden bahsedilmektedir. Doğum yapan bir kadının herhangi bir ağaç değil de neden hurma ağacının altına sığındığı sorusu önemlidir. *Kur'an-ı Kerim* gibi her kelimesi yerli yerinde olan, bir kelimenin yerine başkasının getirilemeyeceği bir mükemmellikteki kutsal kitapta hurma ağacı neden tercih edilmiştir? Bu sorunun cevabını 2018 yılında İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı'nda tamamladığı Doktora teziyle Halime Esra Partovi Meran (2018) vermektedir. Çalışma sonucunda hurma tüketen gebe grubunda normal doğumun daha yüksek oranda olduğu, doğumun gerçekleşme süresininse kısaldığı belirtilmektedir. Çalışmada bu etkinin hurmanın fitoöstrojenik yapısından kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır. Çalışmaya göre hurma tüketimi ve meme ucu uyarısının doğumda endojen oksitosin sentezini destekleyerek doğumun doğal yollarla gerçekleşmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (2018: 170-174; Özer, 2022: 76-77).

Peygamberlerin çoğunun ümmetleri tarafından kendi isimlerinin yanında başka isim ve sıfatlarla anıldıkları bilinmektedir. Nitekim Hz. İsa için Kurtarıcı, Çoban, Tanrı Kuzusu gibi adlandırmalar yapılmasının yanı sıra *hurma ağacı sahibi* anlamına gelen *Zu'n-nahle* de kullanılmaktadır (Yıldırım, 2008: 420; Gezgin, 2017: 96'dan). Sözlükte bu adlandırmanın sebebi Hz.

⁴ "O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.

⁵ "Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah, israf edenleri sevmez.

⁶ "Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihâyet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner.

⁷ "Ebu Leheb'in iki eli kusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek)."

⁸ "Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük ibret vardır."

⁹ "Doğum sancısı onu bir hurma ağacına (dayanmaya) sevk etti. "Keşke, dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!"

¹⁰ "Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün."

İsa'nın hurma ağacının altında doğması olarak gösterilmektedir (Redhouse, 2015:2075). Hurma, *Kur'ân* ve hadislerin yanında mucizelere de konu olmuştur. Hz. Muhammed'in mucizelerinden bir tanesi de bir nazarıyla kurumuş ağaçtan hurma çıkarmasıdır. Yanındaki kişiler karınlarının acıktığını ifade edince Hz. Muhammed, Atike Hatun'dan yiyecek ister. Ancak yiyecek olmadığı yanıtını alır. Bu duruma üzülen Hz. Muhammed'in aklına annesi ve babası gelir ve ağlar. O sırada gördüğü kurumuş bir ağaca bakar ve ağaç yeşererek olgun hurmalar verir. *Dinî-Mensur Bir Eser: Hz. Muhammed'in Ebû Cehil İle Güreşi* başlıklı çalışmada ise şu ifadeler karşımıza çıkmaktadır: "...Pes bir gün *Ḥabibullahiñ yāranları Muḥammed'e ayıtdılar; yā Muḥammed, karnımız acıkdı, dediler. Resūlullah 'Aleyhi's-selām 'Ātike ḥātūn evine vardı, ayıtdı; yā 'Ātike, hic ta'āmiñ varmı ki yāranlara virelim yiyeler, didi. 'Ātike ḥātūn Resūlullahı kocdı; ey gözümnürı, ta'am hāzır yokdur, didi. Resūlullah Ḥaziretleri atasın ü anasın añup aḡladı. Resūlullah 'Aleyhi's-selām nā-ümid olup ṭaşra çıkdı. Ḥavlı içinde bir kuru ağaç var-idi. Ḥazret-i risālet-penāh añā bir kerre nazar kıldı. Hemān ol ağaç yeşārup ve ḥurma virdi. Ḥaḡ Te'āla Ḥazretiniñ kudretiyle Peyḡamber 'Aleyhi's-selām ol ağacıñ ḥurmāsını düşürdi, bir şāhana koydı. Ağacıñ girü yaprāḡı kurıdı. 'Ātike anı gördi korkdı. 'Aḡlı gitdi ayıtdı; ciger-güşem, bu işi kimseye dime, didi. 'Aleyhi's-selām çıkdı. Gelüp ol ḥurmāi yārenlerine getürdi..." (Uyaniker, 2018: 41).*

*Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi'*nde de hurma ile ilgili bazı ifadeler mevcuttur. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hz. Ali'yle karşılaşması ve hurma yiyerek karnını doyurmasından şu şekilde bahsedilmektedir:

(20b/15) *Ḳuṭb-ı Ḥaydar ṭurdu yirinden o dem*

(20b/16) *Ḳıyām idüp ṭapu kıldı hem o dem*

(20b/17) *Ḳuṭb-ı ālem Ḥaydara virdi selām*

(20b/18) *Daḡı gāibden yidi ḥurma tamām*

(20b/19) *Aldı ḥünkāruñ selāmın ol emîr*

(20b/20) *Hem yidi ḥurmayı ḡaydar ḡuṭbı din*

(20b/21) *ḡarnı ṭoydı anuñ oldem dirildi*

(20b/22) *Agzın açdı diñle ol dem ne'yledi* (Türker, 2012: 62).

Hurma, Ahmed-i Yesevî'nin menkıbelerinde de kendisine yer bulmuştur. Hz. Muhammed tarafından ümmetinden Ahmed adındaki kişiye verilmek üzere Arslan Baba'ya emanet edilen hurma, yüzyıllar sonra sahibine ulaşmış ve böylece anne ve babasını kaybetmiş olan Ahmed, Arslan Baba'nın himayesi altında yetişmiştir (Algar, 1991: 400). Kur'an'da geçen "hurma" için mutasavvıfların verdikleri sembolik manalar göz önüne alındığında bu rivayetteki hurmadan kastedilenin "*ilâhî marifet ve hakikatler...*" olduğu düşünülebilir. Hurmanın sadece bir tane çekirdeği olması elif harfine ve çekirdeğin ince uzun yapısı bu harfin ebced değeri olan bir rakamına benzetilir. Bu sebeplerle hurmanın tasavvufta tevhidin sembolü olduğunu söylemek mümkündür (Tosun, 2006: 56-57).

Hurma atasözlerinde de takip edilebilmektedir. “İlerü zamanda deve hurma kıglardı şimdi kestane kıglamaz.” “Baban döver hurmayla, eller döver yarmayla.” “Ana besler hurmayla, eloğlu karşılar yarmayla.” “Aranda buğdadan, Bağdat’ta hurmadan olduk.” “Bildır yediği hurmalar, bu yıl g... tırmalar.” “Evvel yediğim hurmalar, bugün k... tırmalar.” Bu örnekler tespit edilebilen atasözlerinden bazılarıdır. Hurma atasözleri dışında şiirlerde redif olarak da karşımıza çıkar. Edirneli Nazmî’nin *Divan*’ında ve XVI. yy şairlerinden Senâî’nin manzum *Süleymâniyye*’sinde hurma redifli birer şiir vardır.

Ahmed Hayret-i Tagistânî’ye ait *Fevâkihü’l-Kulûb* adlı eserde geçen *Yemişlerin Birbirleriyle Mübâhase Eylemeleri* başlıklı bölümde de bütün meyveler konuştuktan sonra sözü alan hurmanın kendisini överek bütün meyvelerden üstün olduğunu ifade etmesi ve bunu bütün meyvelerin kabul ederek hurmanın padişahları olduğunu kabul etmeleri anlatılmaktadır (Ülken, 2022: 222-223). Çalışmada klasik Türk edebiyatı alanında verilmiş şiirlerde tespit edilen beyitlere bu dikkatle bakılacak, beyitler günümüz Türkçesine aktarılacaktır. Şiir örnekleri belirtilen kaynaklardan alınmış üzerlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Metin boyunca bazı kısaltmalar¹¹ kullanılmıştır.

Edebî Metinlerde Hurma Ağacı ve Hurma

Sosyal hayattaki pek çok unsur gibi hurma da klasik Türk edebiyatı metinlerinde kendisine yer bulmuştur. Hurma sevgilinin dudaklarının yanında aşk, aşk derdi, diken, âşık ve mâşuka benzetilir (Deniz, 2006: 586). Benzetme ilişkisi içerisinde kullanıldığı başka unsurlar aşağıda sıralanmaktadır. Şeyhî *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde hurma ile ilgili bazı beyitlere yer verir. Mesnevinin 6762-6772. beyitleri arasında özetle; kâmil insanların bitkiler arasında en iyisinin hurma ağacı olduğunu bildirdikleri, ağacın erkeğinin dişisine ulaştığı (bu şekilde döllemenin sağlanarak meyvelerin oluştuğu manasında), başı zarar gören ağacın gövdesinin kuruyacağı, ağacın kerametinin çok olduğu ve bu sebeplerle şeriat dilinde hurmanın ağaçların en cömerdi şeklinde vasıflandırıldığı vurgulanmaktadır.

Bu cinsi ister-isen nev’-i a’lâ

Kemâl ehli demişler nağl-ı hürmâ *Hüsrev ü Şîrîn* M., 539-6762

....

Lisânî’ş-şer’ anuncün eyleyüp dağl

Bu ağaç hakkında der ekremü’n-nağl *Hüsrev ü Şîrîn* M., 540-6772

Hurma Ağacı Hz. Meryem’in Ağacıdır

Hz. Meryem *Kur’an*’da adına sure bulunan ve Hz. İsa’nın annesi olması dolayısıyla İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan bir şahsiyettir. Hz. Meryem’in doğumunu bir hurma ağacının altında yaptığı ve o ağacın

¹¹ Divan D. , Gazel G, Kaside K., Kıt’a Kt., Mesnevi M., Murabba Mr., Sayfa s., Terci Bend Trc. şeklinde kısaltılmıştır.

meyvesinden beslendiği *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılmaktadır (Meryem suresi 23 ve 25. ayetler). "Meryem'in ağacı hurma ağacı olsa da; şekerim hurmalardan haraç alır" şeklinde Türkiye Türkçesine aktarabileceğimiz aşağıdaki beyitte hurmanın Meryem'in ağacı olarak nitelenmesi bu sebeple olmalıdır:

Eger-çi naħl idi Meryem ağacı

Alur andüm ruablardan aracı *Hüsrev ü Şîrîn* M., 429-5109

Diğer Meyvelerle Birlikte Anılır

Kur'an'da olduğu gibi beyitlerde de hurmanın farklı meyvelerle birlikte anıldığı görülmektedir. Hurma, beyitlerde genellikle birlikte anıldığı meyve/meyvelerden üstün tutulmaktadır:

Kim añardı nāmını bāğ-ı cihān içre anuñ

Olmasa şeftālū-yı la'lüñ gibi urmā lezîz *Azîzî* D. G. 47-4

Hurma Diğer Meyvelerin Beyidir

Hurmaya yer verilen beyitlerde onun diğer meyvelerle ilişkisi üzerinde de durulmaktadır. Nitekim Senâyî, "Gül bahçesinin üstadı, üzüm tanesiyle incir ikisi helvanın vezirleridir, hurma da onların beyidir dedi" anlamındaki beytinde hurmanın üzümle incirin hem beyi hem de onlardan daha makbul olduğunu vurgulamaktadır:

İneble tñuñ ikisi didi üstād-ı gülzārî

Vezîrān-ı halāvîdür beg anlara meger urmā *Senâyî* D., G. 26-8

Meyvelerin beyi olarak nitelendirilen hurmaya, meyveler içinde ayrı bir önem atfedilir. Nitekim Hayâlî Bey'in "Fidan boyuna bir içim su sıkıntısı çektirme ki itibarının meyvesi hurma gibi izzet bulsun kıymet görsün." Anlamındaki beyti bunu göstermektedir:

Bir içim şü minnetin çekdürme naħl-i addüñe

Tā ki adrüñ mîvesi 'izzet bula urmā gibi *Hayâlî* Bey D., G. 623-3

Hurma Ağacından İp Yapılır

Hurmanın pek çok beyitte sevgilinin dudağıyla benzerlik ilişkisi içerisinde kullanıldığı bilinmektedir. Meyvesinin çekirdeğinden tespah yapılan hurma ağacının liflerinden ip yapımında faydalandığı Tebbet Suresi111-1.2.3.4.5¹². ayetlerde belirtildiği gibi aşağıdaki beyitte de tespit edilebilmektedir. "Bir hurma ipini aldı ısırıldı, Allah'a selavat verelim."

Bir hurmā ipini aldı gāzetti

Selavat verelim fazlı yezdana *Esirî* Baba, 56

¹² "Ebu Leheb'in iki eli kusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek)."

Hurmadan Şarap Yapılır

Nebîz sözlükte “*hurma veya arpadan yapılan bir tür içecek, şarap*” olarak anlamlandırılmıştır (Devellioğlu, 1998: 814). Nahl 16-67¹³. ayette hurmadan yapılan içkiden bahsedilmektedir. “Ey din eri, lakin hurmayı şarap yapmayın çünkü onu temiz, saf halde içmesi caizdir.” Şair hurmayı şarap haline getirmeyin onun suyunu için bu şekilde içmesi dînen sakıncalı olmaz diyerek bu konudaki hassasiyetini vurgulamıştır:

Temri itmeñ lik nebîz iy dîn eri

Oldı câyiz içmesi çünkim arı *Risale-i İtikadiyye-M. 20*

Hurma Çekirdeğinden Tesbih Yapılır

Hurma, sadece meyvesiyle değil, meyvesinin çekirdeğinden yapılan tesbih tanesiyle de beyitlere konu edilmiştir. Mesîhî'nin “O servi boylunun dudağının hurmasının hasreti; tesbihimizi hurma çekirdeği eyledi” manasına gelen beytinde hurma çekirdeklerinden tesbih tanesinin yapıldığı bilgisi dikkat çekmektedir:

Ol serv- kâmetüñ ruṭab-ı la'li ḥasreti

Tesbîḥümüzi eyledi ḥurmâ çekirdegi *Mesîhî D (URL-3). G. 285-2*

Arabistan'dan Şarka ve Garba Hurma Gönderilir

Rumlu tüccarların Arabistan'dan şarka ve garba hurma ticareti yaptığını Senâyî; “Güzelliği sermayesidir onu Rumlu tüccarlar alır; hurma Arabistan'dan batıya ve doğuya her an sefer yapar” anlamına gelen şu beytinde ifade etmektedir:

Metâ'-ı ḥübdur anı alur tüccâr-ı Rümîler

‘Arabdan garba vü şarka ider her dem sefer ḥurmâ *Senâyî, G. 26-5*

Kâbe'ye Giden Hurma Getirir

Günümüzde halen hacca gidenlerin dönüşte yanlarında bazı hediyeler getirmeleri adettendir. O topraklarda yetişen en meşhur meyve olan hurma belki de en çok hediye olarak getirilen üründür. Necâtî Bey “Köyünün başındaki rüzgâr dudağının haberini verir; hiç şüphe yok ki Kâbe misafirleri hurma getirir.” anlamındaki beytinde dudak ve hurma arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur:

Virür ḥaber-i la'lüñi bād-ı ser-i kuyuñ

Lâbüd getirür Ka'be müsâfirleri ḥurmâ *Necâtî Bey D., K. 11-4*

Karamanlı Aynî ise hacca gidenlerin armağanının hurma olacağı “Gönüller dudağının hayalini câna iletse ne olur? Hurma hacca gidenlerin armağanıdır” anlamındaki beytinde ifade etmiştir:

Diller n'ola ḥayâl-i lebüñ câna ilteler

¹³ “Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük ibret vardır.”

Huccāca yirlerinde ruṭab armağanmış Karamanlı Aynî D (URL-4).
G.227-6

Kâbe 'de Habeşli Çocuklar Hurma Satar

Çeşitli beyitlere Habeşli çocukların Kâbe'de hurma sattıkları yansıtılmıştır. Nitekim Hayâlî Bey'in "Beninin hayâli gönülde kirpiklerinden ayrılmaz; sanki Kâbe'de hurma satan Habeşli çocuktur." anlamındaki beyti bu tip beyitlerdendir. Bu beyitte ben rengi bakımından Habeşli bir çocuğa benzetilirken peykân okun ucunda bulunması sebebiyle dalın ucundaki hurmayla irtibatlandırılmıştır.

Dilde peykânuñdan ayrılmaz hayâli hâlinüñ

Güyyâ tıfl-ı habeşdür Ka'bede hürmâ şatar Hayâlî Bey D., G. 71-3

Emrî'nin "Yüzünde dudağını o amber gibi kokan ben satar; sanki Habeşli bir çocuk Mısır'da hurma satar" şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz beytinde, yüz ile Mısır, dudak ile hurma, Habeşli çocuk ile ben arasında benzerlik ilişkisi kurularak leff ü neşr yapılmıştır. Hurma şekli ve tadı bakından sevgilinin dudaklarına benzetilmiştir:

'Arızuñda la'lüñi ol hâl-i 'anber-sâ şatar

Bir habeş maḥbûbi güyâ Mısırda hürmâ şatar Emrî D (URL-5). Kt.-109

Oruç Hurma İle Açılır

Hz. Muhammed'in bazı hadislerinde orucu hurma ile açmayı teşvik ve tavsiye ettiği bilinmektedir. Lâmi'î Çelebi'nin "Ayrılığın orucunu ve ayva tüyelerinin derdini çekeriz, dudaklarını sun (çünkü) hurma akşam olduğunda oruç açmak için hoş olur." anlamındaki aşağıdaki beytinde iftar vaktinin gelmesiyle orucu hurma ile açmanın güzel olacağı vurgulanmaktadır:

Şavm-ı hecr ü ğam-ı haṭṭuñ çekerüz şun lebüñi

Hüb olur şâm irişecek oruc açmağa ruṭab Lâmi'î Çelebi D., G. 20-4

Hurma İmanın Nişanıdır

Kemâl Ümmî, "*lâ-ilâhe illa'llâh* gönlün içindeki iman ağacının dildeki işareti ve hurmasıdır" anlamına gelen beytinde hurmaya yüklenen kudsiyyete dikkat çekmiştir. Gönüldeki iman ağacı görünmemektedir. Ancak bu ağacın tezahürü olan *lâ-ilâhe illa'llâh* lafzı bu imanın bir nişanesi olarak kişinin dilindedir:

Göñül içindeki imân naḥlinüñ dilde

Nişânı vü ruṭabı lâ-ilâhe illa'llâh Kemâl Ümmî D.- K.4-50

Hurma Ağacının Üzerindeki Saçakları Dikene Benzetilir

Hüsrev ü Şîrîn'de "Dikenlerin işi hurma vermektir; (hurma ağacı) yemişi olmayan serviden daha üstündür" anlamına gelen beyitte hurma ağacının üzerindeki saçaklar, dikene benzetilerek hurma ağacının meyvesi olmayan serviden daha kıymetli olduğu belirtilmiştir.

Dikenler kim ruṭab vermekdür işi

Yeg ola servden kim yoğ yemişi Hüsrev ü Şîrîn, s.478-5854

Hurma Bela Okuna Benzetilir

Klasik Türk edebiyatında sevgili ile âşık arasındaki ilişkiye bakılacak olunursa, sevgilinin efendi, sultan; âşığın ise köle, dilenci, kul olduğu görülür. Usûlî, “Sevgiliden gelen bela okunu gönül hurma gibi tatlı bir meyveymişçesine kabul eder ve alır.” mealindeki beytinde âşığın sevgiliden gelecek olan her türlü bela ve mihneti severek kabul edeceği belirtilmiştir:

Yir gönül tîr-i belâ peykânını hürmâ gibi.

Ŧatlı Ŧatlı nûş ider nîş-i ğamı helvâ gibi Usûlî D., G.147-1

Dünya Hurmaya Benzetilir

Nakşî Alî-i Akkirmânî, dünyanın tatlı nimetleriyle göz boyayarak kişiyi aldatacağı ve onu oyuna getirdikten sonra zehrini yani kötü taraflarını göstereceğini aşağıdaki beytinde dünya-hurma ilişkisi üzerinden dile getirmiştir.

Göziñ aç pîre-zen dehriñ igen mekrine aldanma

Şakın kim zeyn idüp kendin saña zehrin sunar hürmâ Nakşî Alî-i Akkirmânî D., G.1-4

“Yaşlı dünyanın hilesine aldanma, gözünü aç sakın ki; hurma kendini süsleyerek sana zehrini sunar.”

Sevgilinin Boyu Hurma Ağacına Benzetilir

Klasik şairler, sevgilinin fiziki güzellik unsurları, pek çok unsurla ilişkilendirerek şiirlerine yansıtılmışlardır. Hurmanın beyitlerdeki kullanımlarına bakıldığında ekseriyetle tatlı olması sebebiyle dudağa benzetildiği görülmektedir. Ancak meyvenin kendisinin yanında hurma ağacının boyu, dalları, yaprakları da zaman zaman benzetmelerle karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyu hurma ağacına, yaprakları sevgilinin kâkülüne benzetilmektedir. “Uzun boylu güzel gibi her yana kâkül dağıtmış; hurma her sabah nazlı nazlı salınır” manasındaki beyitte şair parçayı yani hurmayı söyleyerek bütünü yani hurma ağacını kast etmektedir. Hurma ağacının boyu uzunluğundan dolayı güzelin boyuna yaprakları ise dağınık kâkülüne benzetilmektedir.

Uzun boylu güzel gibi Ŧağıtmış her yaña kâkül

Hürâmânî hürâmânî şalınur her seher hürmâ Senayi, G. 26-6

Bir başka beyitte de sevgilinin boyu yine hurma ağacına teşbih edilmektedir:

Ŧâmetüñ gibi kanı naĦl-i dil-ârâ cânâ

Leblerüñ gibi ya bir aĒıza gelmiş hürmâ Ümîdî D., G.1-1

“Ey can boyun gibi gönül çelen hurma ağacı nerede? Hurma dudakların gibi bir aĒıza gelmiş.”

Sevgilinin Kaşları Hurma Fidanına Benzetilir

Enverî “İki mest olmuş göz gölgesinde uyumuşlar; ey dudakları hurma kaşın hurma ağacının fidanıdır” şeklinde günümüz Türkçesine

çevirebileceğimiz beytinde sevgilinin kaşını hurma fidanına benzetirken, kaşın gölgesindeki gözlerin baygın olduğunu belirtmiştir.

İki mestâne merdüm sâyesinde hâba varmışlar

Kaşuñ iy lebleri ħurmâ nihâl-i naĥl-i ħurmâdur Enverî D., G. 35-2

Sevgilinin Parmakları Hurmaya Benzetilir

Hurmanın yüzlerce çeşidi vardır. Bazı hurmalar kızıl renkte bazıları kahverengidir. “Ey gönül servi dalında hurma olmaz dersen; Güzelin kınalı parmaklarına bak”. Sevgilin boyunu serviye benzeten şair, parmaklarını da kınalı olması sebebiyle hurmaya teşbih etmiştir.

Engüş-t-i muĥannâsını seyr eyle nigâruñ

Ey dil dir iseñ serv dalında ruĥab olmaz Belġî D., G. 39- 3

Sevgilin Dudakları Hurmaya Benzetilir

Sebzî, “Ey fıstık ağızlı, dudaklarının üzerindeki siyah benin sanki hurma satan bir Arap güzelidir.” anlamındaki beytinde, beni renginden dolayı Arap güzeline, dudaklarını ise tadından dolayı hurmaya benzetmiştir:

Leblerüñ üstinde ey piste-dehen ĥâl-i siyeh

Bir ‘Arab maĥbûbıdur kim güyiyâ ħurmâ şatar Sebzî D., G.180-4

“Âşıklara köyüne varmak için dudaklarının düşüncesi yeter; tevekkül ehli bir hurma ile Kâbe’ye ulaşır” anlamına gelen beyti tasavvufî olarak değerlendirmek mümkündür. Sevgilinin dudaklarına kavuşma düşüncesi onun köyüne varmak için âşıkları yüreklendirir. Onlara cesaret verir. Kendisini Allah’a teslim edenler bir hurma ile Ka’be’ye ulaşır. Burada hurma dudağa benzetilmektedir. Tasavvufî istilahta dudak vahdettir. Vahdete ulaşma düşüncesi bile âşıklar için yeterlidir.

Küyuña varmaġa ‘uşşaka lebüñ fikri yeter

Ka’beye varur tevekkül ehli bir ħurmâ ile Üsküplü İshak Çelebi D. G. 275-4

Aydınlı Visâlî “Şirin dudaklarını rakibin ağızına neden verirsin? Beyim yılanın ağzına hurmayı sunmak reva mıdır?” ifadesiyle rakibi yılan, sevgilinin dudakları ise hurmaya teşbih etmektedir.

Rakîbüñ ağzına niçün virürsün la’l-i şîrîñüñ

Revâ mıdur begüm şunmaġ deĥân-ı mâra ħurmâyı Aydınlı Visâlî D., G. 76-5

Sadece klasik Türk şiirinde değil halk şiirinde de az olmakla birlikte sevgilinin dudağının hurmaya benzetildiği örnekler mevcuttur (Erol, 2006:149).

Sonuç

Hurmanın dinî, tarihî, menkıbevî ve edebî açılardan ele alındığı bu çalışmanın sonucunda meyvenin oldukça zengin bir arka planı olduğu ortaya çıkmıştır. Kutsal kitaplardan hadislere, hadislerden menkıbelere, menkıbelerden mucizelere kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkan

hurmanın aynı zamanda hem tıp hem de gastronomi alanındaki varlığıyla ne derece kıymetli olduğu yadsınamaz.

Hurmanın geçtiği klasik Türk edebiyatı metinlerinde kelimenin ağırlıklı olarak hurma olarak geçtiği, az sayıda beyitte ise rutâb ve temr kelimelerinin tercih edildiği görülmektedir. Tespit edilen 35 beyit günümüz Türkçesine çevrilerek anlamlandırılırken; meyvenin ne şekilde kullanıldığı, hangi benzetmelere konu olduğu, kendisine has özelliklerinin ne şekilde beyitlerde yer bulduğu ortaya koyulmuştur. Beyitlerde hurma şu başlıklarla karşımıza çıkmaktadır: Hurma ağacı, Hz. Meryem'in ağacıdır. Meyvelerle birlikte anılan hurma, diğer meyvelerin beyidir. Hurma ağacından ip, hurmadan şarap ve hurma çekirdeğinden de tespih yapılır. Kâbe'ye giden hurma getirir, Kâbe 'de Habeşli çocuklar hurma satar. Oruç hurma ile açılır. İmanın nişanına benzetilen hurma ayrıca, saçakları bakımından dikene ve bela okuna teşbih edilir. Dünya hurmaya benzetilirken sevgilinin güzelliğinin unsurlarından olan boyu hurma ağacına, kaşları hurma fidanına, parmakları ve dudakları da hurmayla benzerlik ilişkisi içerisinde kullanılır.

Beyitlerin arka planında –tespit edilen küçük bir kelime dahi olsa- bir buzdağı misali uzanan geniş anlam dünyasıyla klasik Türk şiiri *Âdem'in halası* hurma konusunda da zenginliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağarı, Ş. (2018). *Risâle-i itikâdiyye- manzum bir akâidnâme örneği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Algar, H. (1991). Arslan Baba, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 400-401, İstanbul: TDV Yayınları.
- Atik, H. (2003). *Nakşî Ali Akkirmânî dîvânı (inceleme-metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Avcı, İ. (2020). Türk edebiyatında manzum nebat (meyve, sebze, çiçek) falları ve yeni bir nebat falnamesi. *Cemal Aksu Armağanı*, 597-638, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Aydeniz, S. (2008). *Edviye-i müfrede*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bayram, Y. (2007). Klasik Türk şairinin gözüyle meyveler. *Turkish Studies*. 2 (4), 220-227.
- Bozkurt, N. (1998). Hurma. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, 391-393, İstanbul: TDV Yayınları.
- Burmaoğlu, H. B. (1983). *Lâmi'i Çelebi dîvânı (hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve dîvânı'nın tenkidli metni)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çoruhlu, Y. (2006). Meyve sunma sahnelerinin anlamı. *Meyve Kitabı*, (ed.: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çöpoğlu, F. (2008). Nedim divanı'nda meyveler. *Turkish Studies*. 3 (5), 377-398.
- Devellioglu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Duran, H. – Gümüšođlu, D. (2010). *Hünkâr Hacı Bektaş velayetnâmesi*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Yayınları.
- Düzenli, M. B.- Akgül, A. (2018). *Senâyi'nin manzum Süleymaniyye'si*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (2015). *Sahîhu'l-Buhârî*. (thk. Mahmûd Muhammed Nassâr), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ero, M. (2006). Elma yanaklı kiraz dudaklı. *Meyve Kitabı*, (ed.: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ersoy, E. (2013). *Azîzî dîvân*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Eyübođlu, E. K. (1973). *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler*. İstanbul: Dođan Kardeş Matbaacılık.
- Gezgin, D. (2017). *Bitki mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gülhan, A. (2008). Divan şiirinde meyveler ve meyvelerden hareketle yapılan teşbih ve mecazlar. *Turkish Studies*. 3 (5), 345-375.
- İbn Manzur. (1993). *Lisanu'l-'Arab*, 1-15, Dâr Sâdır, Beyrut, C.11, s.651-653.
- İmamoğlu, A. T. (2005). *Hurmanın aşılınması/ dölleniş-iyle İlgili rivâyetin tetkik, tahlil ve tenkidi-*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İsen, M. (2020). *Usûlî dîvânı (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kaplan, Y. (2019). Belîğî ve dîvânçesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 22(22), s. 359-448.
- Kaya, B. A. (2015). Klâsik Türk şiirinde şifâli bitkiler üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, 263-314.
- Keklik, M. (2014). *Üsküplü İshak Çelebi divan (metin- çeviri- açıklamalar- dizin)*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kemikli, B. (2007). Dîvân şiirinde hastalık ve tedavi. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 16, (1), s.19-36.
- Kesik, B. (2020). *Aydınlı Visâlî dîvânı*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Kocabıyık, E. (2009). *Dolaylı hayvan. Süfli ve şerefli, hayvani ve erotik, şeytani ve deli*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm ve açıklamalı meâlî* (2018). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Muhammed B. Mahmûd B. Hacı eş-Şirvânî (2023). *Şifa bahçesi (Ravdatü'l-itr)*. C. 1, (çev.: M. Sarıkaya-C. T. Koç), Ankara: Orman Genel Müdürlüğü.
- Ölmez, F. N. (2006). Dokumalarda meyve. *Meyve Kitabı*, (ed.: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özer, K. (2022). *Hurma risâlesi*. İstanbul: Ketebe Yayıncılık.
- Partovi Meran, H. E. (2018). *Doğum eylemini başlatmada doğal yöntemlerin etkisi: Hurma tüketimi ve meme ucu uyarısı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Redhouse, J. W. (2015). *Turkish and English Lexicon- New Edition*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Selvi, M. (2008). *Ümîdî, hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve dîvânı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şan, F. (2017). *Şeyh'nin Husrev ü Şîrîn'i (inceleme-metin-çeviri-dizin/sözlük)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayali Bey divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tevrat. (2016). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Tosun, N. (2006). Tasavvufta meyve. *Meyve Kitabı*, (ed.: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmən), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Türker, Ç. Ç. (2012). *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Veli*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uyaniker, N. (2018). Dinî - mensur bir eser: Hz. Muhammed'in Ebû Cehil ile gureşi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(22), 28-48.
- Ülken, F. (2022). H. 1292/M. 1875-76 tarihli taş baskı bir meyveler olan nahleye münazarası: Ahmed Hayret-İ Dağıstânî'nin Fevâkihü'l-Kulûb'u. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(73), 203-224.
- Yardımcı, M. (2017). *Esirî Baba hayatı, sanatı, değişleri*. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Yavuzer, H. (1997). *Kemâl Ümmî dîvânı, inceleme-metin*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yekbaş, H. (2016). *Sebzî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1998). Divan şiirinde sağlık ve hastalıklarla ilgili bazı unsurlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 87-103.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kocabalı Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî. (2007). *Mektûbât tercemesi*. C. 1, (çev.: H. H. Işık), İstanbul: Hakîkât Kitabevi [M.jdeci Mekt.blar\(512\)](http://m.jdeci.mekt.blar(512).turktakvim.com) (turktakvim.com) (Erişim: 10.05.2024)
- URL-2: Erzurumlu İbrahim Hakî, *Marifetnâme*. [marifetname-millî kütüp o6 Mil Yz B 807 33. poz.pdf](http://marifetname-millî.kütüp.o6.Mil.Yz.B.807.33.poz.pdf) (Erişim: 15.05.2024)
- URL-3: Mengi, M. (2020). *Mesîhî divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. [74203.mesihi-divanipdf.pdf\(ktb.gov.tr\)](http://74203.mesihi-divanipdf.pdf(ktb.gov.tr)) (Erişim: 20.05.2024)
- URL-4: Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. [78478.karamanli-ayni-divanipdf.pdf\(ktb.gov.tr\)](http://78478.karamanli-ayni-divanipdf.pdf(ktb.gov.tr)) (Erişim: 15.05.2024)
- URL-5: Saraç, Y. (1991). *Emrî divanı* [10607.emridivanipdf.pdf\(ktb.gov.tr\)](http://10607.emridivanipdf.pdf(ktb.gov.tr)) (Erişim: 15.05.2024)

Extended Summary

Classical Turkish poetry has a very rich content in terms of the subjects covered. Almost every element found in nature is discussed in these poems. Although the poet is restricted in terms of formal features, he has great freedom when it comes to content. There is very little that restricts the poet in terms of the elements he includes in his poetry. Literary arts and imagination are the most effective weapons of the classical poet. Elements that can be taken from every conceivable field pass through the poet's imagination filter and are presented to the reader by embellishing them with literary arts. However, if the semantic depth of the

couplet is in question, the meaning of the element in question in the cultural world of the nation to which it belongs is also important. Elements of clothing and dress, customs and beliefs often appear in poetry with similes and metaphors. The situation is no different in elements related to nutrition, which is the primary need of human beings. Analogies made over any food or drink are always remarkable. Research on food and drink culture can lead us to a religious or mythological story or a historical reality.

The number of food elements with such backgrounds in classical Turkish literature texts is not small at all. From figs to olives, from lohusa sherbet to halva, from ashura to pomegranate, many fruits, vegetables, foods and beverages have their own stories. Knowing these stories gives researchers and readers new perspectives in interpreting literary texts. At the same time, the correct understanding of the text depends on this. The aim of this study titled 'Date fruit in Classical Turkish Literature' is to reveal the world of meaning that exists in the background of date fruit. Date fruit is a worth examining in terms of being mentioned in the Holy Qur'an, being mentioned in hadiths, being the subject of mythological events, being used in gastronomy in meals and desserts, as well as being seen as a cure in the field of health.

In this study, the journey of date fruit from the Qur'an to scientific studies, from legends to cookbooks is discussed and the meaning value of the fruit in literary texts is presented to the attention with sample couplets. First of all, information is given about how dates grow in which environment as a plant species, how it is handled in religious references, how it appears in archaeology, its use in the field of health and its place in gastronomy. After the couplets in which date fruit is mentioned were identified by scanning the text, they were classified, and if the number of couplets with similar expressions was high, these couplets were eliminated and the most appropriate examples were presented.

As a result of the study, it is seen that the word is predominantly used as date fruit in classical Turkish literature texts, and the words rutâb and temr are preferred in a small number of couplets. While translating and interpreting the 35 couplets into today's Turkish, it has been revealed how the fruit is used, which similes it is the subject of, and how its unique features are found in the couplets. In the couplets, dates appear under the following titles: Date palm is the tree of Maryam, date fruit which is mentioned with fruits, is the master of other fruits. Rope is made from the fringes of date palms, wine is made from date fruit, and rosary beads are made from date fruit seeds. Those who go to Ka'be bring date fruit, Abyssinian children sell date fruit in Ka'be. Fasting is broken with date fruits. The date palm, which is likened to the sign of faith, is also likened to a thorn and an arrow of trouble in terms of its fringes. While the world is likened to date fruit, the lover's height, eyebrow, fingers and lips, which are among the beauty elements of the lover, are also used in a similarity relationship with date fruit. The study reveals the meanings attributed to date fruit in classical Turkish poetry and the historical and etymological background of the word.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. /Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu/Author's Note: Makale, II. Uluslararası Halk Gastronomisi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak yayımlanmayan aynı adlı bildirinin içeriği geliştirilerek üretilmiş halidir. / The article is reproduced from the paper with the same name, which was presented orally at the II International Symposium on Folk Gastronomy but was not published.